

LITTERATUR

SVENSK PROSADIKTNING 1956

Av lektor ELOF EHNMARK

II

Två kvinnliga poeter har utgivit prosaböcker under året, *Maria Wine* och *Rut Hillarp*. Munspel under molnen kallar Maria Wine sin lilla volym, som handlar om reseintryck från Europa, Afrika och Asien, allt snabbt och säkert fångat, skiftande mellan iakttagelse och vision. Här finns skrämmande bilder av de stackars krympingarna från skoputsartorget i Alger och intensiva köld- och vinterintryck från ruinernas Warszawa, men Maria Wine kan också i graciösa penndrag teckna en ekorre eller berätta om hur deliciöst en kaffefrukost i Köpenhamn brukar smaka. Med en glimt i ögat presenterar hon en rad representanter för olika nationer på turistvandring till Kinesiska muren, men inför det väldiga byggnadsverket frammanar hon fantasifulla visioner av vilda rytterianfall. »Öppna dig för vardagens poetiska överraskningar» och »upphör aldrig att förvåna dig» säger hon på ett ställe, och de uppmaningarna har hon själv följt. Det har skänkt hennes skisser iakttagelsens friskhet och hennes munspelsmelodier mjukhet i klangen och fasthet i rytmen. Den lilla boken äger både synskärpa och artisteri.

Rut Hillarps En eld är havet har andra pretentioner. Den är resonerande med inslag av lyriska figurationer, den är subjektiv och närmast en stridsskrift, i varje fall ett försök till utbrytning. Problemet gäller förhål-

landet mellan man och kvinna under aspekten »erotikens religionspsykologi». Raket är uppfostrad i ett strängt frireligiöst hem, där hon i alla avseenden blir förkrympt och förträngd. När hon lösgjort sig och blir gift med Antonio, överflyttar hon sitt religiösa behov att dyrka och hängiva sig till mannen, vilken försöker men inte lyckas härda ut med denna förgudning. Efter detta, det olyckliga fallet möter Antonio Charlotte, som är en erotica av modernare sort. Hon vill leva i parbildningens tecken men ändå behålla sin frihet. Hon menar, att det är gammal vidskepelse, att ens liv hoplänkas vid en annan människas. Men hur betecknande är det inte, att manssamhället fortlever t. o. m. på vanliga danslokaler, där det alltjämt är kavaljeren som bjuder upp! Problemet för 1900-talets kvinna är, att hon vill behålla »både sin slavinedröm och sin emanciperade verklighet». Det problemet, säger bokens språkrör, skall lösas så, att kvinnan låter ett område finnas, där hon upplever mannen som överlägsen utan att till honom överlåta makten över tankar och handlingar. Det gäller att inhägna manssamhällets verkningar, och detta kan ske, »om vi ger erotiken en religiös tolkning». Och hur? Jo, »Gud är en kraft inne i dig själv och ute i universum. Du skall fästa den i din fantasi vid bilden av en viss man. Det gäller att få denna kraft levande i dig. Så att du bevarar

den religiösa dimensionen. Lever i mytens ljus». Med den lärdomen i minnet vågar Charlotte binda sig med giftermål vid Antonio. Man kan inte säga, att tesen övertygar, så som den demonstreras i romanhandlingen, och inte heller vinner argumenteringen genom den lyriska ton som boken är hållen i. En eld är havet har snarast sitt intresse i det som tonar fram underifrån: förvisningen om att kärleken, också den mycket jordiska, måste ha ett andligt innehåll för att kunna leva och att den kropp och själ omfattande bindningen mellan man och kvinna ger upphov till nya problem i ett samhälle, som håller på att bli alltmer olikt det gamla patriarkaliska och som inte minst kännetecknas av religiös hemlöshet.

Hemlöshet med religiös anknytning och missanpassning är också motivet i debutanten *Eva Berggréns* Den svarta trädgården. Den handlar så gott som uteslutande om snedvridna människor. Malin växer upp på en gård utanför Stockholm och i själva huvudstaden. I hennes värld finns en jätte, »den svarte», som är hennes far och uppfattas som ett enda stort hot. Modern är egenartad och sjuklig; den enda som skänker Malin någon trygghetskänsla är barnjungfrun Martha. Hon växer upp under aga och skräm- sel, och skräm- seln alstras inte minst av den religiösa tvångsupfostran hon underkastas i pingströrelsens obönhörliga stränghet. Hennes liv blir utan balans. Ingen förstår henne, ingen kan hon anförtro sig åt. Hon lever i fantasier och söker förgäves gemenskap. Hon drivs till kompensation på för- bjudna områden. Hon börjar stjäla för att tillfredsställa sin gott- och läs- och biohunger, hon skolkar, lär sig ljuga och simulera. Ett slag får hon en vä- ninna, som hon omfattar med svär- misk ömhet, men inte heller den upp- levelsen ger henne balans. Så kommer

den otäckaste episoden, då hennes äldre bror sätts att ta hand om hennes uppfostran. Han är en utstuderad sa- dist, med prygelorgier som främsta metod, trots att Malin är inne i puber- teten. Till sist knäcker han henne ge- nom att driva in henne i en sorts under- kastelsens skräck. Hon är tuktd. Eva Berggrén har skildrat detta barndoms- öde i rapsodiska svep och med uppen- bar förmåga att suggerera fram stäm- ningar. Vad hon främst intresserat sig för, är Malins inre värld, hur hon rea- gerar för upplevelserna, hur känslor och viljetendenserna korsar och skär varandra, hur hennes tillvaro alltmer förvirras, därför att inga frågor blir besvarade och ingen ömhet når henne. Överhuvud är det sjukliga drag, som bokens människor visar fram. Endast Malin blir dock ordentligt belyst in- ifrån, men den belysningen har en skärpa som imponerar i all sin kuslig- het. Den svarta trädgården är en obarmhärtig bok, skildrande en värld av hot och hjälplöshet, men den är skriven med skicklighet.

I släkt med Eva Berggréns roman är debutanten *Jan Sjögrens* Önskedo- men, betecknad som »dramatisk ro- man» och avsedd att inleda en svit. Den berättar om en ung pojke, som uppfostras i en miljö av idel besyn- nerliga människor, misslyckade, in- kapslade, alkoholiserade. Själv är han en enstöring, som strövar kring i mar- kerna och ofta upplever underliga, hemska ting. Alldeles särskilt är det dödens närhet han kommer i kontakt med. Dödsskräck och dödsdrift pend- lar i hans väsen. Skräcken griper ho- nom, när han står mitt ute i ett kär- den dag, då solförmörkelsen inträffar, och i fasa flyr över de gungande tu- vorna. Dödens närhet gör honom des- perat, när den kamrat han konkur- rerar med i bandylaget, drunknar ett stenkast från honom. Dödsdriften gri- per honom, när han i garveriet låter

sig falla ner i ett av de stinkande karen. I sin fruktan grips han också av driften att hämnas och förinta och lossar en gång ett skott mot sin gladlynte, omtyckte lillebror, fast det råkar bli katten som träffas. Mindervärdeskänslor och hävdelsebegär, ensamhetsbehov och gemenskapslängtan dominerar skildringen. »Jag var orolig, trasig och splittrad» heter det; allt är ångest, misstro och otålig väntan. Önskedomen är till slut den domedag han som vuxen håller över sig själv i diktens form. Romanen slutar nämligen med en novell, vilken bokens jag sägs ha skrivits långt efteråt och där bokens händelser komponerats om i ny fiktionsgestaltning. Härigenom skall de tidigare handlingarnas egentliga motiv blottas, och de utgörs av huvudpersonens misstro mot sig själv, hans insikt om den egna otillräckligheten. Sjögren visar en otvetydig talang i denna på en gång livfulla och makabra berättelse, men det kan invändas, att jagformen inte alls stämmer som inre monolog betraktad, ty så som pojken här får skildra sina direkta upplevelser kan de inte vara formulerade av honom själv — det är hela tiden en vuxen som talar med vuxen stämma. Onekligen finns här dock målmedvetenhet i greppet och därtill en aktningssvärd förmåga att återge naturstämningar och ett påtagligt sinne för komposition, närmast med filmen som förebild, vilket kommer till synes i de täta scenväxlingarna och de inpassade återblickarna just vid de tillfällena, då spänningmomenten fixeras.

Bland debutanterna har *Mira Teeman* den minsta vanan att behandla svenska språket. Hon är nämligen polsk flykting med erfarenheter från Auschwitz och Belsen, nu bosatt i Göteborg. Den lilla novellsamlingen *Tre dagar innan* är skriven på ett förvånande rent och lättflytande språk och i en stil som besitter återhållsam-

hetens dygd, samtidigt som den äger intensitet och skärpa. Först och främst berättar Mira Teeman om sig själv i små episodiska skisser, och sig själv skildrar hon som en ung, känslig flicka, starkt bunden vid sin far och med en blandning av ängslan och nyfikenhet i sitt förhållande till den underliga värld som hon måste upptäcka och avslöja för att bli hemmastadd i. Det starkaste intrycket gör de berättelser som handlar om idyllen just tre dagar innan, de soliga dagarna i barnets idyllvärld med dess små trivialiteter, strax innan Stukaplanen blixtrar fram över polska gränsen och allt blir annorlunda. Där finns små fina iakttagelser, t. ex. i »I morgon kanske», som handlar om vuxnas tanklösa sätt att nonchalera löften till barn, och där finns små osentimentalt nedtecknade men just därför omedelbart gripande bilder från ghetton under ockupationen — en smula påminnande om Anne Franck — koncentrerade till judepojken Alexander, som är skapad för musiken och ömkligen går under i den alltmer skärpta kampen för livet. Mira Teeman har något att berätta om, något annorlunda och något upplevt. Men hon kan också forma det upplevda i konstnärlig gestaltning. Och det är det löftesrika, det som spänner förväntningarna.

Tonen i *Bengt V. Walls* novellsamling *Trädgårdsmästarn* och döden utgörs av en metafysisk ängslan, en vilsen undran om tillvarons mening, om onskans makt och om den mänskliga förmågans begränsade räckvidd. Stundom blir därför hans berättelser mer drömstämningar än egentliga noveller. De förmedlar intryck, minnen, små händelser utan att ges besked om själsliga verkningar i gestaltningens och skildringens fiktioner så som berättelseformen kräver, och »berättelser» kallar förf. själv sin samling. Bäst lyckas han också, när han avstår

från betraktelser, filosoferande och stämmningsstycken och ger sig berättandet i våld. Stundom snuddar han vid det sentimentala utan att dock överstiga gränsen, t. ex. i »Vanten», som skildrar en ogift moders besök hos sitt barns adoptivföräldrar och där det epigrammatiska slutet ger en god effekt av livets ironi. I »Man är så ensam», om den åldrande jobbaren i ett omaka äktenskap vilken ingen längre bryr sig om, ställer han fram ett människoöde i grå tristess och hjälplös isolering, och i den längsta och bästa novellen, »Skinnarviksdrama», ger han i en väl avlyssnad inre monolog ett porträtt av den undanskuffade människan, som tror sig ha fått en chans men bara råkar ut för ett nytt nederlag. Volymen fylls ut av några ganska löst hopkomna journalistiska skisser och en del noveller, som varierar alltför vanliga teman.

Hans Peterson, som i sin debutroman *Hejda solnedgången* visat sig vara en säker kvinnopsykolog, fortsätter att variera sitt ämne i novellsamlingen *Kvinnors kärlek*. Det är talangfullt gjort, stilen är driven, förmågan att i raska svep fånga stämningar är anmärkningsvärd, men någon originalitet i själva analysen visar han knappast. De konflikter han berättar om, är ingalunda okända och har många gånger hanterats skickligare, alltifrån Maupassant, men stundom lyssnar man med intresse, t. ex. i »Malin», vilken handlar om en rangerad, medelålders småstadsfröken, som så gärna vill vara omtyckt och *comme il faut* och som väcks till liv och bringas ur balans av den manliga inackordering hon vågat sig på att inhysa. Ett annat exempel är »By i norr», där handlingen är förlagd till en enslig norrlandstrakt och där de fåmålta människornas familjetragedi först så småningom kommer i dagen. Man kan också nämna »Systemrarna», där stämningen av verklighets-

flykt och spröd ömtålighet är fint analyserad. Hans Peterson har med dessa variationer givit bekräftelse på sin talang, men mer en så har han inte åstadkommit.

Att vägen till författarskapet är krånglig och svår och kan slingra sig i de besynnerligaste kurvor, är en gammal sanning som diktarna själva ofta har vittnat om. Ämnet har tagits upp av *Hans Botwid* i romanen *Änglabacken*. Huvudpersonen heter Pontus Bolander och är son till ett baltiskt flyktingpar och bror till en balanskonstnär. Själv är han kontorsanställd men sysslar helst med diktning. Hans författeri ger besked om att han ser tillvaron som en fatalistisk nödvändighet, där allt händer utan att människan kan göra något åt det. Bokförläggaren som han vänt sig till, är också mycket tveksam och tycker att hans livssyn är alltför bunden. Så händer det, att en flicka som han tillfälligt varit tillsammans med men som han annars finner rätt vulgär, söker få honom till barnafar. Först värjer sig Pontus men efter en tids funderande beslutar han sig för att acceptera: barnet bör ju ha en far och kanske är det en uppgift för honom att stå till tjänst. Han fixeras av tanken, att om hans bok blir accepterad, skall han uppoffra sig och erbjuda flickan äktenskap. Bakom denna egenartade föreställning döljer sig en drift att slippa ut ur det fatalistiska tvånget och göra ett ordentligt ingrepp i verkligheten, bli en handlande människa. Därigenom skall också hans diktning frigöras, hoppas han. Men innerst finns något annat: »Pontus var en mystiker, som trodde, att han var tvungen att betala av i förväg på den tacksamhetsskuld, som han skulle komma att stå i till livets makter». Historien får ett befriande slut. Flickan och den riktige barnafadern, vilken just sluppit ut ur fängelset, sparkar med förenade krafter ut Pon-

tus. Men han har lärt en del av äventyret och blir kanske till slut en riktig författare. Botwid har i denna roman prövat på en annan teknik än den realistisk-psykologiska han tidigare odlat. Här berättar han i mer expressionistisk anda, mer fatasifullt fabulerande och samtidigt med ett klart ställt problem att begrunda. Tankeexperimentet är djärvt, utformningen har något av balanskonstnärens ekvilibristik över sig och upplösningen betecknar inte något färdigt resultat. Men onekligen följer man den sympatiska Pontus med intresse på hans irrande färder både i tankens och i de vardagliga upplevelsernas värld, trots att förvecklingarna är originella i överkant.

Den psykologiska problematiken finns med också i *Owe Husahrs Tre hjältar* men här är kostymeringen vardagsrealistisk. Paul hör hemma i ett fiskarsamhälle. Han har återvänt från sjukhuset efter en chock, som han fått, då han ensam blivit räddad vid ett skeppsbrott. Två andra var med i båten, hans närmaste barndoms-vänner. De tre brukade under uppväxt-åren kallas för tre hjältar för deras rackartygs skull. Romanen handlar till det yttre om Pauls svårighet att möta de omkomnas anhöriga — »Varför skulle just han bli räddad?» — och särskilt hans ångest att träffa lärarinnan Linnea, som varit gift med Erland, den av vännerna han stått närmast. Romanen är komponerad i omväxlande skikt, dels skildrande Pauls undanflykter inför våndan att möta Linnea, dels följande de återblickar han gör för att rekonstruera det som verkligen hänt, innerst inne för att försvara sig mot något som tränger på från det understa skiktet inom honom. Till slut kommer detta i dagen. Erland har från början varit den överlägsne och hårdföre, en ledartyp men också en ohämmad egocentriker, som tryckt ner Paul och gjort honom till en skygg, vilje-

bruten människa utan tro på sig själv. Omständigheterna har vidare åstadkommit, att Paul blivit förälskad i Linnea, som varit olycklig i sitt äktenskap. Den fråga, som han inte kommer ifrån, är alltså: har han trots allt önskat Erlands död och har han undermedvetet försummat någon möjlighet att rädda honom? Det blir en lång och svår väg för Paul att gå, innan han vågar möta Linnea, som länge väntat honom. Husahr har utfört sin skildring med omsorgsfull beräkning och detaljerad följdriktighet. Paul har blivit ett övertygande exempel på den försynta, hämmade, ständigt misströstande människan, som till slut finner sig själv och vågar tro på sina möjligheter. Kanhända är det meningen, att Erland och Paul också skall representera tidstyper, diktatorn och de underkuvade, men att inläsa sådant i boken är onödigt och förhöjer inte dess värde. Skildringen av de båda konträra figurerna är genomtänkt, men ibland har Husahr sett sig nödsakad att tillgripa konflikter, som går väl långt utöver det vanliga. Dessutom har han inte lyckats få rum för den tredje i gruppen. Det blir inte om tre utan om två huvudpersoner som boken handlar, ja egentligen bara om en, om Paul, men han hör å andra sidan till de allra säkrast skildrade personerna i Husahrs galleri.

Av mer reportagemässig typ är *Jan Myrdals* roman *Att bli och vara*. Den handlar om en i grunden hygglig pojke, som känner sig missanpassad i sitt mellanborgerliga hem med dess välmående och självbelåttna schablonmässighet. Han bryter sig ut men får sina rejäla slängar också i fortsättningen, blir hårdhänt övergiven av sin flicka och övertrumpfad av sin bästa kompis, råkar i slagsmål, blir avskedad, håller på att slappna av i apatiskt dagdrömmeri men kommer sig upp igen och får till slut nytt jobb och nytt

stadigt sällskap. Jan Myrdal berättar denna avsiktligt mycket vardagliga historia med rappa tag, han känner till jargongen och är tydligen hemmastadd också med tänkesättet. I den värld, där huvudpersonen och hans gäng växer upp, är jobbet ett nödvändigt ont, som man betungas med för brödfödans skull, fritiden är det viktiga och den fylls av fik-kvällar, då och då avbrutna av spritorgier och jakt på tjejer, som man utan undantag ligger med, antingen på prov eller till mer varaktigt bruk. De högre intressena begränsas till idrottssnack från ståplatsläktarsynpunkt. Myrdal har emellertid inte för avsikt att enbart göra reportage av denna enkla livsföring. Vad han vill peka på, är att under ytan finns en otillfredsställdhet, ett sökande, en hunger efter ett annat, riktigare liv. Man skall »vara», inte bara låta schabloner och falska ambitioner forma sin existens. Man borde se till, att man »lever juste». Man borde skapa en värld, »där alla kan leva. Där man hjälper varandra», men då måste man också få »råda över sitt eget liv». Vad den unge mannen egentligen avser, blir rätt oklart, och meningen är nog också, att det skall vara oklart för honom. Han vet i stället, vad han vill komma ut ur: de vuxnas fega anpassning, deras hyckleri och orättmätiga krav på auktoritet. Vad han famlar fram mot är helt enkelt ömhet, redbarhet, förståelse. I sin modernt naturalistiska skildring har Myrdal främst velat ge en bild av sårbarheten och vilshenheten hos ungdomen av i dag. Det temat har behandlats många gånger förr. Myrdal har inte fördjupat det och inte givit det nya aspekter men han har varierat det på ett trovärdigt sätt och i en trovärdig gestaltning, samtidigt som han visar sig vara en författare med förmåga att lyssna och i besittning av en flyhänt penna. Inte problematiken utan vardags- och

minnesreportaget är det som utmärker *Jan Olof Olssons Årsklass 39*. Som titeln antyder, handlar boken om en ung pojke, vilken kommer att fullgöra sin rekryt år 1939 och därefter har långa inkallelseperioder att vänta. Sista kapitlet skildrar också militärtåget upp till övre Norrland, just då det finska vinterkriget utbrott kräver extra pådrag. I övrigt handlar boken om tonårsupplevelser i Vasastan och trakterna kring Karlberg och Haga. Vad som händer är det vanliga: plankning och idrottssnack, blygsamma flicknärmanden, gangsterfilmer och kamratskryt. En titt på ett nazistmöte och ett nyfikenhetsbesök på Filadelfia hör också till upplevelserna. Trots allt är det mycket litet som händer, och det är fullt avsiktligt från författarens sida. Vad han vill ha fram och verkligen också med reportagesäker rutin får fram, är just vardagsenahandan, allt det tafatta, obeslutsamma som kan hänga samman med pojkar i uppväxtåren: man planerar, man fantiserar, man t. o. m. sätter igång men just ingenting blir fullföljt. Det halvdana, halvtråkiga, fritidsdåsiga dominerar, och därmed är själva atmosfären tagen på kornet. Men vem huvudpersonen innerst är, hur händelser och upplevelser inverkar på honom, hur han växer fram till individ, det får man inte veta. Kanske är det meningen, att han bara skall vara en i mängden, en av årsklass 1939. Men ingen människa är enbart en i mängden, och därför skulle man vilja veta mer om honom. Vad man minns är i stället några bipersoner, framför allt fadern, den idrottsintresserade barberaren, som till slut dör i cancer, och så miljön, hyreskasernen med trappskvaller och kaffelukt.

Miljön är också mycket väsentlig hos *Dagmar Edqvist*. Man kan säga, att hon fortsätter en tradition, som i mer än ett sekel omhänderhafts och utveck-

lats av kvinnliga författare. Vad hon åstadkommer är teckningar ur vardagslivet, gärna i medelklassmiljö och ofta med akademisk utbildning som intellektuell barlast hos personerna. Men hon nöjer sig aldrig bara med miljön och vardagen — det stämmer också med traditionen. Vardagens problem är ofta samlevnadens problem, och Dagmar Edqvists centrala fråga är just anpassningens möjligheter, hur livet skall kunna accepteras så, att det leder till förnyelse. Man kan emellertid undra, om hon menat, att *Paradisets portar* verkligen leder till ett lyckosamt eller ens hoppfullt slut. Miljön är en modern vapensmedja någonstans i Bergslagen. Överingenjörsparet har vuxna barn, och sonen Kåre kommer just hem för att vila, överansträngd av forskningsarbete. Han är kärnfysiker och har gripits av oro över det hot mot mänskligheten som hans vetenskap kan utgöra. Vid ett tillfälle citerar han Benjamin Höijers ord om att söka sanningen, om den så leder till Helvetets portar, och tillfogar: ja, nu står man verkligen just där! Skall forskarna med berätt mod släppa Helvetet lös? Hemma träffar han Sandra, en skolkamrat som tagits om hand av hans föräldrar, sedan hennes barn dött och hon lidit skeppsbrott i sitt äktenskap. Sorgen över barnets död har brutit ned henne och gjort henne apatisk. Sandra är bokens mest omsorgsfullt studerade person. Hon är uppfostrad av en moder, som ägnat mer kärlek åt sina hundar än åt henne, hon har i sin iver att bli uppmärksammat blivit exemplarisk skolflicka, hon har drömt om karriär och innerst hungrat efter trygghet. Mellan Kåre och henne uppstår ett förhållande, som har sin grund i hans behov att verkligen bli till hjälp för en människa och i hennes att bli älskad för sin egen skull. Men för Kåre förblir ändå kallet, vetenskapen, det

väsentligaste. Han kan inte gå med på hennes krav att han skall sälja sin begåvning för en behaglig yttre existens och en position av fin fru åt henne. Hon har emellertid sitt motdrag i beredskap: att bli med barn. Fast Kåres känslor svalnat, får han skrinlägga sina planer, gifta sig och nöja sig med halvmesyren av en docentur. Han förmår inte hejda forskningen vid Helvetets portar, men framför Paradisets måste han stanna, utestängd. Där slutar romanen. Skildringen av Sandra, den hopknutna, förfrusna, som känt kärlek allenast till barnet som dött och som kämpar med alla vapen, hänsynslöst, ända fram till hysterikans självmordsförsök för att behålla vad hon lyckats erövra, är gjord med både avslöjande kraft och en sorts halvt motvillig förståelse, och den är övertygande i så hög grad, att man inte tvivlar på att slutet är ett olyckligt slut. Kåres föräldrar har också sin äktenskapliga konflikt att utkämpa. Här är det moderns problem Dagmar Edqvist främst tar hand om och här är skildringen varsam och ömsint. Den konflikten mynnar ut i en anpassningens kompromiss av det slag som hon så ofta demonstrerat i sitt kloka och varmhjärtade författarskap. Huvudkonflikten däremot grundar sig på hårdare motsättningar, mer svårbemästrade psykologiska problem. Det är betecknande, att den situationen läggs fram i en bok som har atomfysikens världshot som bakgrund.

Den borgerlige berättaren framför andra är givetvis *Olle Hedberg*. Han väckte en gång särskild uppmärksamhet med sviten om Blenda Heurman, den behagliga och kloka flickan, som höll på sig, visserligen inte fram till bröllopet men dock tills den rätte kom. Blenda blev rentav nämnd som föredöme i ungdomsdebatten. I Sardinens begravning är huvudpersonen också en ung flicka, men helt

annorlunda, till synes danad att skrämja Östermalmspubliken med. Vendela är ett problembarn som snattar och svär, röker, dricker, springer på gatorna, har kul med killar och blir relegerad. Hon har emellertid sin författares sympati i lika hög grad som Blenda. Han ger också förklaring till hennes sätt att vara. Hon är ovälkommen från födseln, behandlas som en bortbyting och har en välartad äldre syster till ständigt föredöme. Alltså blir hon trotsig, misstänksam, beredd att ge igen. Eftersom hon också har huvud på skaft, lär hon sig att utnyttja föräldrarnas missgrepp och svaga sidor och utvecklas snart till en tyrann. I skildringen av detta hemliv i högreståndsmiljö visar Hedberg sin vanliga, utstuderade skicklighet i konsten att avslöja. Men trots allt finns här en glimt av förståelse: Vendelas föräldrar är framför allt dumma, de tänker nästan inte alls och så blir de lika de flesta. Romanen handlar om hur Vendela får möjlighet att komma loss från föräldrarna och hamnar i en sorts klosteskola i Spanien, kanske rättare ett internat för utlänningar. Här utspelas bokens händelser, hela tiden ackompanjerade av ortens gatufester under fastan fram till höjdpunkten, då sardinen, fastans symbol, offentlig blir uppbränd. Hedberg är denna gång mycket mångordig. Han redogör oförtrutet för folkliga riter och traktens topografi, han presenterar en hel utländsk koloni och han slösar med småepisoder. Allt går emellertid ut på att visa, hur Vendela ser ut inuti. Under ytan på den kallhamrade och erfarna bönan, bakom tuffheten finns mod, renhårighet och känslighet, rentav oskuldsfullhet, överhuvud växtkraft för sådant som gör en människa levande. Men alltjämt är hon misstänksam, stridsberedd, rädd att bli lurad, också när hon alldeles oförberedd råkar ut för ingenting mindre än den

stora kärleken. Föremålet är enligt hennes mening en alldeles felaktig och olämplig person, men ändå tycks han vara den rätte. Skildringen av deras uppgörelse i slutkapitlet har ett ömsint leende över sig, men hur det går, får vi inte veta tills vidare. Så har Hedberg gjort oss bekanta med ännu en flickgestalt av det slag han aldrig tröttnar på att teckna, därför att ungdomen är den enda människosort som han inte blivit besviken på. Och Vendela är en originell skapelse, en som man blir nyfiken på, framför allt därför att Hedberg själv inte är färdig med henne. »Det finns en hemlighet» säger han i en privat principiell utredning på de sista sidorna. Den hemligheten kanske han närmast vill låta oss komma i närmare kontakt med.

En ung flicka står också i centrum av *Tora Dahls* Långt bort härifrån. Boken har, efter vad som uppges, självbiografiskt underlag och är en fortsättning av Fosterbarn. Huvudpersonen heter Gunborg och är ett trolovningsbarn, som tagits om hand av skolstäderskan Sofia Stolt, en ungmö, vilken en gång övergivits och nu söker kompensation genom att ta sig an fosterbarn. Boken handlar om Gunborgs uppvaknande ur barnets självklara, slutna tillvaro och hennes upptäckt av sig själv i en värld av ständiga överraskningar och idel oväntade konflikter. Varför skall hon ha det annorlunda än andra barn? Varför bor hennes pappa och mamma på skilda håll? Varför är så mycket roligt förbjudet och så mycket tråkigt nödvändigt? Hon är ömtålig, känslig, lättpåverkad men också snabb i uppfattningen och fantasibegåvad, på en gång äregirig och ömhets hungrig, ett barn som undrar och upptäcker, hittar på svar själv, när ingen annan vill svara, och som t. o. m. börjar tvivla på riktigheten i de vuxnas svar. Tora Dahl har här skapat en flickgestalt som lever, just

därför att så många aspekter och skiftningar uppenbaras utan att enhetligheten bryts. Huvudkonflikten, som är ut-sagd i titeln, rör sig om Sofia Stolts oför-måga att vinna och behålla sina fosterbarn. Livet har farit hårt fram med henne och gjort henne bastant mot-ståndskraftig och även kraftig i ny-porna. Sin sköld och sitt värn har hon i den stränga väckelsereligiositet, som hon fostrats i. Där härskar lagen och hotar fördömsen. Nåden kan bara vinnas genom försakelse och uppoffring. Sofia har själv sitt på det torra — fast hon i största hemlighet är offer för snusandets last — och därför kan hon frejdigt härskas, tukta och för-döma. Hon tycker verkligen om barnen, vill deras bästa och önskar ingen-ting högre än att vinna dem — men vinna för att äga, behålla och alltid få befalla. Denna kvinnogestalt med sin halvt omedvetna religiösa härsklystnad, sin hårdhudade själviskhet i den allra kristligaste anda, sitt fördömande sinnelag med evangelisk argumente-ring och sitt innerst varma, rättrådiga, tåligen, rejäla väsen har Tora Dahl gjort levande på ett alldeles mästerligt sätt. Gott och ont, sympatiskt och osympa-tiskt balanserar i denna skildring, där man varskar en blandning av erkänsla och avståndstagande, kanske något av en uppgörelse med ett förflutet, var-under till sist det artistiska, lusten att återuppleva blott för att gestalta tagit överhand och blivit till en kontnärlig seger. Boken slutar med att en av fos-tersönerna överger hemmet och med att Gunborgs längtan »långt bort här-ifrån» känns ännu intensivare än förr. Sviten kommer förmodligen att fort-

sätta. Den ser ut att bli Tora Dahls främsta verk.

I de böcker som här och i en före-gående artikel behandlats, möter man många skiftande miljöer och ett myller av gestalter, de flesta dock medborgare i folkhemmets ombonade och social-vårdade Sverige. Man kan konstatera, att den gamla sortens indignationslit-teratur inte längre förekommer i näm-nvärd utsträckning. De samhällseliga frågorna tycks ha överlämnats åt de samhällsvårdande institutionerna. Endast i återblickande skildringar eller i berättelser från ödebygderna hör man talas om yttre nöd. Men det är endast genom frånvaron av indignationsdikt som välståndet — i inflationens skugga — kan konstateras i litteraturen, inte genom att dess alster fått någon idyl-lisk eller mätsamt tillfredsställd ton. Det är inte tryggheten utan oron, inte det ombonade utan det rotlösa som diktarna har att berätta om, när de lämnar sitt vittnesbörd om den värld som är deras och vår. Vad den moderna dikten främst bär budskap om, är att enbart yttre välstånd inte räcker för människans behov. Å andra sidan vore det oriktigt att beteckna denna littera-tur som enbart pessimistisk. Tvärtom omfattar dess inställning till slut en tro på människan trots allt, en för-hoppning om att det friska och livs-kraftiga i henne skall förmå kämpa vidare. Stämningläget skulle kunna uttryckas med beteckningen skeptisk vaksamhet, och vill man formulera den uppgift, som diktarna ställer på sig själva, skulle man kunna göra det med orden: att hålla människorna vakna genom att oro dem.

INLÄGG I FÖRSVARSPRÅGAN

Vår försvarsfråga befinner sig just nu i ett oavgjort och kritiskt läge. Målsätt-ningen för vårt försvar angavs senast

av 1948 års riksdag vara »att en angri-pare i det längsta hindras få fast fot på svensk mark och att ingen del av

landet behöver uppgivas utan segt motstånd i olika former». Denna målsättning, som är en nödvändig förutsättning för vår alliansfria utrikespolitik, innebär sålunda att hela vårt land skall segt försvaras. Ett villkor härför är att försvaret erhåller tillräckliga resurser för att kunna anpassa sig efter den oerhört snabba militärtekniska utvecklingen. De riktlinjer för försvarets framtida utformning som överbefälhavaren framlade hösten 1954 innebar också ett till det yttersta nedprutat kostnadsförslag för att krigsmakten i fortsättningen skulle kunna uppfylla 1948 års målsättning.

Från sakkunnigt militärt håll väntade man att statsmakterna utan dröjsmål skulle behandla detta minimibud och i princip godtaga det som handlingslinje för försvarets successiva omvandling under den närmaste tioårsperioden. Förhoppningarna kom emellertid på skam. Den parlamentariska beredningen har på grund av regeringens passivitet ännu inte kunnat enas om en långtidsplan för försvaret. I stället har en nedskrivning skett av försvarsäskandena de senaste åren i så betydande grad att överbefälhavarens riktlinjer inte längre är genomförbara.

Den målsättning som man år 1948 ansåg självskrivna kan inte längre upprätthållas. Så som läget gestaltar sig i dag, måste det svenska folket ställa frågan till sin regering: vilka delar av landet är det som segt skall försvaras och vilka skall uppges efter svagt eller enbart symboliskt motstånd? Att minska försvarets styrka utan att medge att den gamla målsättningen måste minskas, är att föra folket bakom ljuset. Men det är just den försvarspolitik som förts under de senaste åren.

En nödvändig följd av det nuvarande ovissa läget måste bli att försvarsdebatten aktiviseras. Allmänheten måste få en fortgående, målmedveten

och saklig upplysning i försvarsfrågan. En stark opinion måste växa fram mot en fortsatt förhållning av vårt lands viktigaste fråga. Det är därför som man med särskild glädje hälsar de båda inlägg i försvarsfrågan som nyligen publicerats. Båda är grupparbeten. Den ena boken — »Öst och Väst och Vi» (Norstedts, pris 17: 50) — har skrivits av ett tiotal militära och civila experter under ledning av general Jung. Den andra — »Både Och» (Hörsta förlag, pris 16: 50) — har som författare fem yngre arméofficerare, samtliga lärare vid Krigshögskolan.

»Öst och Väst och Vi» ägnar en huvuddel av framställningen åt en mycket innehållsrik redogörelse för den storpolitiska och militärtekniska utvecklingen i världen efter det andra världskrigets slut. Därefter följer en avdelning som behandlar Sveriges ställning och försvarsmöjligheterna mellan de båda stormaktsblocken. Uppsatserna är helt naturligt av skiftande längd och värde, men om syftet med arbetet råder ingen tvekan. General Jung sammanfattar detta själv i ett allvarstyngt slutkapitel, där han hävdar att en inskränkt målsättning är otänkbar och kräver en snar och samlande lösning av försvarsfrågan.

Bakom general Jungs bok ligger ett långt förberedelsearbete. Detta torde däremot inte vara förhållandet med »Både Och», som snarare förefaller att vara ett rappt hopkommet men samtidigt mycket stimulerande debattinlägg, som helt uppehåller sig vid de svenska försvarsproblemen. Författarna har satt som sin uppgift att i ett sammanhang granska det totala krigets problem. Som civil historiker saknar jag kompetens att bedöma de militära experternas syn på det alliansfria Sveriges försvarsmöjligheter. Båda publikationerna hävdar emellertid samma grundsyn, nämligen att hela vårt land måste kunna försvaras. Båda förfäkta

också uppfattningen, att försvaret måste tillföras taktiska atomvapen — i första hand för att hålla landet utanför väpnade konflikter och ytterst för att bevara landets frihet vid fientligt anfall.

I anmälningarna av arbetena har det i ett flertal fall försports kritiska röster. Man har framhållit som en allvarlig brist att ingen marin- eller flygvapenman deltagit i arbetena. I båda inläggen hävdas det med skärpa att man vill göra sig fri från försvarsgrenstänkande, men hur skall man kunna göra det utan att »tänka tillsammans» med andra försvarsgrens-

representanter? Sannolikt skulle vissa avsnitt i de båda arbetena i så fall fått ett annat innehåll. Men även om så inte blivit fallet, hade värdet med dessa arbeten i den allmänna försvarsdebatten då varit ännu större än nu är fallet.

De båda rösterna — både de berömande och de kritiska — är ett glädjande tecken på att försvarsdebatten är levande. De personer som står bakom dessa båda arbeten är värda en honnör för att de vågat taga ett initiativ och driva på de politiska instanserna för en snar och långsiktig planering av vårt försvar.

Alf Åberg.